

مجموعه مقالات چهارمین کنگره بین المللی جغرافیدانان جهان اسلام (ICIWG 2010)

بررسی پتانسیل اکوتوریسم در مناطق ساحلی استان سیستان و بلوچستان با تاکید بر فون پرندگان

بهنام بلمکی

موسسه آموزش عالی آبادانی و توسعه روستاها، گروه محیط زیست، همدان

حدیث مظاهری

دانشگاه تهران، مرکز مطالعات محیط زیست، تهران

Balmakib@yahoo.com

چکیده

امروزه گردشگری در جهان معاصر، عرصه‌های بسیاری را در فعالیتهای اقتصادی و در مراودات فرهنگی - اجتماعی به خود اختصاص داده است. این مساله سبب گردیده که کشورهای مختلف با توجه به توانمندی‌های طبیعی، فرهنگی و تاریخی خویش سعی کنند سهمی را از این درآمد سرشار به خود اختصاص دهند تا از این طریق بتوانند در صحنه رقابت ژئوپلیتیک سرمایه، جریان سرمایه گذاری را به سوی خود هدایت نمایند و علاوه بر تامین اشتغال و درآمد برای ساکنان سرزمین خویش، تنوع اقتصادی را همراه با کسب درآمد ارزی تجربه کنند. در این بین از آنجا که گردشگری نوین در کشورهایی همچون جمهوری اسلامی ایران، رویکردهای متناسب با فرهنگ و حساسیت‌های مذهبی و اخلاقی خود را می‌طلبد، نوع جدیدی از گردشگری یعنی اکوتوریسم یا گردشگری طبیعت بر پایه توانمندی‌های محیطی و منابع طبیعی می‌تواند، علاوه بر افزایش روند توسعه اقتصادی و امر اشتغال در بخشهای مختلف، توماً شرایطی را به وجود آورد که افزون بر حفظ بافت فرهنگی و احترام به سنن و رسومات جامعه میزبان، در کنار سایر فعالیتهای اجتماعی، اقتصادی، امکان رسیدن به رشد ارگانیک برای کشور و جوامع دست‌اندرکار فراهم آید. در این خصوص استان پهن‌آور سیستان و بلوچستان با داشتن منابع طبیعی سرشار و ذخایر ژنتیک بسیار ارزشمند گیاهی و جانوری از دیرباز مورد توجه محققین و علاقمندان به جاذبه‌های طبیعی بوده است. هر ساله، اکوسیستمهای دریایی موجود در این مناطق پذیرای جمعیت قابل توجهی از پرندگان مهاجر آبی و کنار آبی است که تمامی سال را در سواحل متنوع و وسیع این نواحی سپری می‌کنند. با توجه به موج فزاینده علاقمندان به دنیای پرندگان (Birdwatcher) در غالب گروههای اکوتوریست، و جاذبه‌های بی بدیل سواحل جنوبی خصوصاً در جنوب شرقی ایران برای این دسته از گردشگران، برنامه‌ریزی و مدیریت منسجم در این بخش میتواند افقهای روشنی را در عرصه رونق اقتصادی منطقه خصوصاً جوامع محلی و نیز پایداری این اکوسیستمهای منحصر به فرد در راستای اهداف توسعه پایدار ترسیم نماید.

کلمات کلیدی: اکوتوریست، فون پرندگان، سواحل، توانمندی محیطی، سیستان و بلوچستان

Study of Ecotourism Potential in Beach of Sistan & Baloochestan Province with Emphasis on Birds founa

Behnam Balmaki

University College of Abadani & toseh Roostaha, Environmental Department, Hamedan

Hadis Mazaheri

Tehran University, Environmental Scince Department, Tehran

Abstract: today, tourism in the contemporary world, has allocated many areas of economic activities and social and cultural exchanges. This problem has causes that different countries with regard to natural and cultural abilities, try to allocate some shares of this income to themselves, to guide their investment flow toward themselves in the competitive geopolitical investment in addition to provide employment and income for residents of their land, experience the economic diversity, with foreign exchange incomes. Because the modern tourism in countries needs new approaches to suit their religious and moral sensitivity such as islamic republic of Iran, a new type of tourism ecotourism on the basis of , environmental abilities and natural resources in addition to increasing the development process and employment, can provide a situation that besides icreasing the preservation of tissue and respectation for cultural traditions and customs of host community, can prepare this possibility to reach to the aim of organic growth for the country and communities along other social and economical activities. Sistan and Baloochestan province by having vast natural resources-rich and valuable genetic resources of plants and animals ,has been considered among researchers and fonds of natural atractions. annualy, marine ecosystem of this areas of attracts a vast population of aquatic migratory birds and aquatic besides that stay all of the year in fans of birds world (Birdswatcher), in these vast seashores. According to increasening the number of ecotourist groups, and attractions of south coast, especially in the south-east ,for these tourists, integrated managements of these parts can make a clear horizons in exceling the regional economic prosperity.

Keywords: Ecotourist, Birds Founa, Environmental Potential, Systan & Baloochestan, Iran

۱ مقدمه

توریسم پدیده‌ای است کهن که از دیرباز در جوامع انسانی وجود داشته است و به تدریج در طی مراحل تاریخی مختلف، به موضع فنی، اقتصادی و اجتماعی کنونی خود رسیده است. دین مبین اسلام نیز هم در قرآن و هم در سنت به کرات به بعد تبادل فرهنگی و تعامل صلح‌آمیز ناشی از سفر اشاره فرموده است. در بیش از بیست آیه شریفه قرآن مجید، سیرو سفر مورد سفارش قرار گرفته و به صیغه امر آمده است.^۱ نماز مسافر نیز مشمول تخفیف قرار گرفته و شکسته است، همچنین از امر واجب روزه نیز معاف می‌باشد. حضرت علی (ع) پیشوای شیعیان اسلام برای گردشگری پنج خاصیت را ذکر فرموده‌اند که از آن جمله می‌توان به افزایش علم و آگاهی گردشگر به سبب دیدار از وادی‌ها و سرزمین‌های گوناگون و آشنایی با دانشمندان و اندیشمندان مختلف اشاره کرد.

گردشگران معمولاً به لحاظ شرایط محیط زندگیشان، وضعیت اقتصادی، اجتماعی حاکم بر کشورشان و میزان آگاهی آنها نسبت به آنچه که می‌خواهند ببینند و بیاموزند و دریابند، توقعاتی دارند که در رابطه با این نیازها تنوع پدیده‌ها و جاذبه‌های توریستی در زمینه‌های مختلف پدیدار می‌شود. این گونه خواسته‌ها صرفاً در جهت امور تفریحی و خوشگذرانی نبوده، بلکه نیازهای فرهنگی و معنوی گردشگران را نیز تأمین می‌کنند. صنعت توریسم ارزشهای گوناگونی را ارائه می‌دهد که با شناخت آنها به اهمیت آن پی برده می‌شود. توریسم فرهنگ و تمدن بشریت را معرفی می‌کند. به روابط انسانی، اجتماعی و فرهنگی کشورها تحکیم می‌بخشد و از عداوت و کینه‌ها می‌پرهیزد و به صلح جهانی می‌اندیشد. توانهای قابل دسترس آن اعم از طبیعی، انسانی، تاریخی، درمانی، خدماتی و صنعتی به انسانها سلامت جسمی، روحی و آرامش می‌دهد و به حیات انسانی تعادل می‌بخشد و با افزایش روند توسعه اقتصادی و امر اشتغال در بخشهای مختلف، توماً شرایطی را به وجود می‌آورد که در کنار سایر فعالیتهای اجتماعی، اقتصادی، از جمله بخش کشاورزی، صنعت و خدمات، امکان رسیدن به رشد ارگانیک برای کشورها و جوامع دست‌اندرکار فراهم آید.

دانش جغرافیا نیز توریسم را در چهارچوب کلی جغرافیای انسانی، اجتماعی و محیطی مورد بررسی قرار می‌دهد و در این رابطه محیطهای طبیعی و انسانی و جاذبه‌های آن از جمله عواملی محسوب می‌شوند که مورد ارزیابی قرار گرفته و هر یک به طور نسبی نقش خود را در توسعه و رونق این صنعت ایفاء می‌نمایند. هر یک از توانها و جاذبه‌های زیست‌محیطی که با الگوهای تفرجی انسان در رابطه هستند به توریسم اشکال متفاوتی می‌بخشند و موجب تنوع فعالیتهای فراغتی و چشم‌اندازهای گوناگون توریستی می‌گردند. شرایط اقتصادی و بینش فرهنگی اجتماعی مردم نیز با توجه به تسهیلات، امکانات و تأسیسات جهانگردی موجود، زمینه‌های لازم را برای گذراندن اوقات فراغت آنها به وجود می‌آورد، به طوری که هر یک از گروههای انسانی در جوامع مختلف شیوه‌های متفاوتی از گذراندن اوقات فراغت را چه به صورت انفرادی و گروهی و یا در شکل سازمان یافته برمی‌گزینند. گردشگری امروزه با پدیدآوردن تفاهم متقابل میان ملتها به پیشبرد و استواری صلح جهانی نیز کمکه‌های شایسته‌ای می‌کند. در این بین از آنجا که گردشگری نوین در کشورهایی همچون جمهوری اسلامی ایران، رویکردهای متناسب با فرهنگ و حساسیتهای اجتماعی و اخلاقی خود رامی‌طلبد، نوع جدیدی از گردشگری یعنی اکوتوریسم یا گردشگری طبیعت بر پایه توانمندیهای محیطی و منابع طبیعی می‌تواند، به افزایش روند توسعه اقتصادی و امر اشتغال در بخشهای مختلف منجر شود. یکی از بهترین راهبردها در این زمینه

«ای رسول بگو به مردم که در زمین سیر و سفر کنید و ببینید که خدا چگونه خلق را ایجاد کرده ، ...» سورة مبارکه عنکبوت، آیه ۲۰ ۱

توجه شایسته به مقوله نسبتاً نوین اکوتوریسم یا گردشگری طبیعت است. در این خصوص استان پهنور سیستان و بلوچستان در جنوب شرقی ایران، با داشتن منابع طبیعی سرشار و ذخایر ژنتیک بسیار ارزشمند گیاهی و جانوری از دیرباز مورد توجه محققین و علاقمندان به جاذبه‌های طبیعی بوده است. یکی از شاخصه‌های قابل تأمل در این مبحث وجود گونه‌های تیپیک پرندگان دریازی در سواحل این استان مرزی است. جدای از فون قابل توجه گونه‌های بومی، هر ساله اکوسیستم‌های طبیعی موجود در استان، پذیرای جمعیت کثیری از پرندگان مهاجر آبی و کنار آبی است که بیش از نیمی از سال را در آبگیرها، تالابها، خورها، خلیج‌ها و سواحل وسیع سپری می‌کنند. با توجه به موج فزاینده علاقمندان به دنیای پرندگان (Birdwatcher) در غالب گروه‌های اکوتوریست، و جاذبه‌های بی بدیل سواحل استان سیستان و بلوچستان برای این دسته از گردشگران، برنامه‌ریزی و مدیریت منسجم در این بخش می‌تواند افق‌های روشنی را در عرصه رونق اقتصادی منطقه خصوصاً جوامع محلی و نیز پایداری این اکوسیستم‌های منحصر به فرد در راستای اهداف توسعه پایدار ترسیم نماید.

۲ اکوتوریسم و پرنده کاوی

۱-۲ شاخصه‌های گردشگری طبیعت

بطور کلی اکوتوریسم (Eco-tourism) بدلیل پیشوند اکو (Eco) و واژه توریسم فعالیت‌های غیر مخرب و سودآور فرض شده و در دو دهه اخیر بخصوص در کشورهای در حال توسعه مورد استقبال قرار گرفته است. بر طبق آمار سازمان جهانی توریسم (WTO)، توریسم در طبیعت یا به اصطلاح اکوتوریسم، ۷٪ کل درآمد حاصل از سفرهای برون مرزی را تشکیل داده و نرخ رشد سالانه این فعالیت بین ۱۰ تا ۳۰٪ است، در حالی که نرخ رشد سالانه توریسم بطور کلی حدود ۴٪ در سال است. بنابراین با اینکه گردشگری طبیعت در حال حاضر بخش کوچکی از کل توریسم بین المللی را به خود اختصاص داده است، این بخش از صنعت توریسم از نرخ رشد بالایی برخوردار است. تعاریف اولیه اکوتوریسم عموماً به برجسته نمودن انگیزه درک و استفاده از ویژگیهای طبیعی استوار می‌باشند. برای مثال Laarman و Durst طبق تعریفی از اکوتوریسم، آن را نوعی از گردشگری طبیعت‌گرا دانسته‌اند که طی آن گردشگران بخاطر یک یا شماری از ویژگی‌های تاریخ طبیعی به یک مکان جذب می‌گردند و انگیزه‌های این مسافرت می‌تواند آموزشی، تفریحی، و کسب هیجان باشد^۴.

بعبارتی می‌توان گفت گردشگری مبتنی بر طبیعت، مسافرت به منظور کسب لذت از نواحی طبیعی دست نخورده و مشاهده نزدیک حیات وحش گیاهی و جانوری می‌باشد و در واقع نوعی از گردشگری با پیامد خفیف است که در راستای پایداری گونه‌ها و زیستگاههای طبیعی هم به صورت مستقیم از طریق مشارکت در اقدامات و برنامه‌های حفاظتی و هم به صورت غیر مستقیم از طریق ایجاد درآمد برای جوامع محلی و در نتیجه ایجاد انگیزه برای آنها در جهت حفاظت از میراث‌های طبیعی صورت می‌گیرد. اکوتوریست گردشگری است که خود را نسبت به تمامیت گونه‌های گیاهی و جانوری، سرزمین و اکوسیستم‌های یک ناحیه به موازات جوامع محلی با تمامی نیازها و ویژگیهای فرهنگی‌شان مسئول می‌بیند. او مسافری است که عرصه‌های طبیعی را از دیدگاه جهانی، خانه همه و از منظر محلی فقط خانه ساکنین آن می‌داند. در واقع اکوتوریسم یک پدیده ایده آل برای حفاظت از مناطق طبیعی و بکر، بوسیله افزایش در آمد از طریق فعالیت های هماهنگ با شرایط محیط زیست است که اثرات مخرب کمی بر روی محیط دارد. به طور اجمال می‌توان تبعات اقتصادی، اجتماعی گردشگری طبیعت را در مناطق طبیعی شامل موارد زیر طبقه بندی کرد :

- اکوتوریسم در سطح محلی ایجاد اشتغال می‌کند. این اشتغال مستقیماً هم مربوط به خود بخش گردشگری و هم مربوط به بخشهای متنوع حمایت و مدیریت منابع می‌شود.

² Wall, 1997

³ International Tourism

⁴ Fennell, D.A. 1999

- اکوتوریسم صنایع سودآور محلی را توسعه می بخشد و در سطح محلی از طریق احداث هتلها، رستورانها، سیستمهای حمل و نقل، صنایع دستی و ارمغانهای محلی و خدمات راهنما به منطقه رونق میدهد.
- اکوتوریسم سبب جذب ارز خارجی می شود و از این طریق نیز به اقتصاد محلی و منطقه کمک می کند.
- توریسم طبیعی به اقتصاد محلی تنوع بخشیده و به ویژه در مناطق روستای که شغل کشاورزی ممکن است کافی یا پراکنده باشد، باعث وسعت تنوع اشتغال شود.
- اکوتوریسم به اقتصاد محلی از طریق ایجاد تقاضا به تولیدات کشاورزی مساعدت کرده و سبب تزریق سرمایه می شود.
- اکوتوریسم سبب بهبود شبکه حمل و نقل، ارتباطات و عوامل زیربنایی شده و به همراه خود به مردم محلی سود می رساند.
- از آنجا که مناطق طبیعی توسعه یافته برای اکوتوریسم شاخصهای بارزی برای هر کشور به شمار می روند، دولت های محلی ممکن است مایل باشند منابع دیگری را برای توسعه در اراضی پیرامونی اختصاص دهند.
- اکوتوریسم سبب بهره برداری سودمند از اراضی می شود که برای کشاورزی به عنوان زمینهای حاشیه ای به شمار می روند و بدین ترتیب باعث می شوند که گستره های بزرگی از اراضی با پوشش طبیعی باقی بمانند.
- اکوتوریسم سبب انتقال فرهنگها به یکدیگر شده و زمینه ارتباطات را در بعد جهانی فراهم کرده و سطح درک مردم را از فرهنگ یکدیگر ارتقاء می دهد.
- چنانچه اکوتوریسم خوب هدایت شود می تواند بعنوان مکانیسمی برای خودگردانی پارکها و مناطق طبیعی قلمداد شده و در نتیجه ابزاری برای حفاظت از میراث های طبیعی به شمار آید.
- اکوتوریسم امکانات تفرجگاهی مناسبی را فراهم می کند که می تواند مورد استفاده جوامع محلی و همین طور بازدیدکنندگان داخلی و خارجی قرار گیرد.
- این فواید بویژه زمانی خود را برجسته تر نشان می دهد که مناطق حفاظت شده اختصاص یافته به گردشگری از نظر سایر استفاده ها نظیر کشاورزی، کمترین فایده مندی را دارا بوده یا هیچ گونه ارزشی نداشته باشند. در واقع این فواید هر چقدر دسترسی به سایر مناطق تفرجگاهی بیشتر کاهش یابد ارزش بیشتری پیدا خواهد کرد.

۲-۲ پتانسیل های اقتصادی پرند کاهی

از زمانی که انسان در میان جانوران کره زمین جای گرفت، پرندگان را پیرامون خود مشاهده کرد و با دیده اعجاب بدانها نگریست. او قدرت پرواز آنها را تحسین کرد و به تسلط آنها بر کرانه های افق و اوج آسمان در حین پرواز غبطه خورد و بدین ترتیب این عشق و علاقه نسبت به این رده جانوری تا به امروز و در میان انسانهای صنعتی نیز کشیده شد. در حال حاضر پرندگان از دیدگاههای مختلف مورد مطالعه و تحقیق پرند شناسان قرار گرفته و اطلاعات وسیعی درباره آنها کسب شده است. پایگاههای پرند شناسی متعددی در تمام قاره ها بویژه در اروپا و آمریکا ایجاد شده که در آنها با امکانات گوناگون و ابزارهای مدرن، خصوصیات مختلف زیستی پرندگان مورد مداقه و کنکاش قرار می گیرد. با پیشرفت علوم و پی ریزی دانش اکولوژی و توسعه آن بود که اهمیت و جایگاه ویژه مجموعه حیاتی طبیعت و اثرات آنها بر یکدیگر آشکارتر گردید و در این میان نقش پرندگان در زندگی انسانها اهمیت بیشتری پیدا کرد. دنیای پرندگان به حدی زیبا و اعجاب آور است که امروزه، میلیونها نفر در اقصاء نقاط جهان بدون داشتن وسایل و امکانات آنچنانی و تنها به مدد علاقه و پشتکار فراوان به مطالعه رفتار و زندگی این موجودات بی همتای عالم خلقت مشغولند و در این راه، گاه رازهایی را از زندگی سر به مهر این جانداران برداشته اند که دانشمندان علوم زیستی سالها به دنبال آن بوده اند. طبق تعریف پرند کاهی یا

Birdwatching عمل مشاهده و تشخیص پرندگان در زیستگاههای طبیعی آنهاست. پرنده کاوها یکی از بهترین منابع در آمد از طریق اکوتوریسم هستند و بزرگترین گروه اکوتوریست ها را شامل می شوند که اغلب آنها دارای تحصیلات بالا و وضعیت اقتصادی مناسب هستند.

بدلیل اهداف خاص پرنده کاوها و منابع مورد توجه آنها، این گروه از اکوتوریست ها نقش بارزی در حفظ و بازسازی مناطق تهدید شده و آسیب پذیر دارند. در سالهای اخیر رشد سریع فعالیت پرنده کاوی و پتانسیل بالای آن در تدارک منابع مالی برای جوامع محلی در جهت حفاظت بهتر از منابع، باعث توجه فراوان به این مقوله از دیدگاه زیست شناسی حفاظت شده است. مطالعه پرندگان نادر (Rare Birds) بخش اعظمی از پرنده کاوی را شامل می شود و مشاهده آنها از جذابیت بسیار زیادی برای علاقه مندان برخوردار است. در حال حاضر سازمان IRBC در ایرلند وظیفه نظارت مستقیم بر گزارش های ارسالی در مورد پرندگان نادر را بر عهده دارد. همچنین سازمان NIBRC در شمال ایرلند با حفظ مسئولیت سازماندهی پرنده کاوها و ارائه آمار و اطلاعات دقیق در این زمینه و برای ارائه راهنمایی های لازم همه ساله مدیریت نشریات و مجلات متعددی را همچون Birdwatch، Birding و Birding in Vermont که در نقاط مختلف دنیا چاپ می شود عهده دار است. بر طبق یکی از بررسی های انجام شده در آمریکا، در حدود یک سوم افراد بالای ۱۶ سال در طول دوره بررسی به نوعی در ارتباط با پرنده کاوی از طریق مشاهده، تشخیص یا عکاسی بوده اند. همچنین مشاهده شد که ۲۸ درصد از پرنده کاوها یا در حدود ۱۹/۳ میلیون نفر، بیش از ۵۰ روز در سال به فعالیت پرنده کاوی مشغول بوده اند. از سال ۱۹۸۳ جمعیت پرنده کاوها در آمریکا ۳۳۲٪ افزایش یافته است و پرنده کاوی در بین انواع مختلف تفرج بالاترین میزان رشد را نشان داده است. به طور کلی پرنده کاوها افرادی با تحصیلات بالا بوده و در آمد مناسبی دارند. میانگین در آمد پرنده کاوها در آمریکا ۵۰۰۰ دلار بوده و یک سوم آنها حد اقل یک مدرک دانشگاهی دارند که این وضعیت از آنها توریست هایی ایده آل می سازد که دارای اطلاعات علمی خوب از وضعیت اکوسیستم ها بوده و برای رسیدن به اهداف خود هزینه زیادی را قبول می کنند. از آنجا که پرنده کاوی اغلب در مناطقی انجام می گیرد که دسترسی توریست ها به آن کمتر است، علاوه بر تاثیر زیاد در اقتصاد کشورهای فقیر، تاثیر عمده ای هم در اقتصاد جوامع محلی مورد بازدید به طرق مختلف دارد. به طوری که در کشوری مثل کنیا دستمزد روزانه یک راهنمای محلی در حدود ۱۵۰ دلار است. طبق بر آورد سازمان اکوتوریسم کاستاریکا، در سال ۱۹۹۹، ۴۱٪ درآمد حاصله از کل توریست ها از طریق گردشگرانی که برای مشاهده تنوع پرندگان کاستاریکا به این کشور مهاجرت کرده اند بدست آمده است. در مقایسه با سایر اکوتوریست ها، پرنده کاوها سازمان یافته تر بوده و بدلیل اهداف خاص و بالا بودن سطح آگاهی، علاوه بر اینکه اثرات مخرب بسیار کمی دارند، هزینه های بالایی را نیز برای اهداف خود متقبل می شوند.

دانش و سطح آگاهی افراد پرنده کاو و تجربیات بالای آنها از مشاهدات پرندگان در حقیقت یک رابط بین تنوع زیستی پرندگان یک منطقه و درآمد های حاصل از آن است. بدلیل زمینه و اطلاعات قبلی، این گروه از اکوتوریست ها ممکن است زمان و هزینه بسیار بیشتری را برای فعالیت های خود صرف کنند و به این طریق باعث افزایش آگاهی عمومی جوامع محلی و افراد بومی از ارزش های بالای تنوع زیستی منطقه گردند و در نهایت به حفاظت از این تنوع کمک شایانی می کنند. همچنین افراد محلی که به عنوان راهنما مستقیماً از منافع پرنده کاوی برخوردارند در حفظ و حراست وضعیت بکر این نواحی بیشتر ترغیب می گردند. اطلاعات اکولوژیکی و تمایلات پرنده کاوها همچنین منجر به شناخت و حفاظت بسیاری از مناطق می شود که تحت نظارت مستقیم سازمان های ذیربط نیستند. حتی در کشور کاستاریکا این فعالیت ها منجر به ایجاد ذخیره گاههای طبیعی خصوصی شده است که در این ذخیره گاهها زیستگاههای خوب پرندگان و تنوع زیستی آنها به منظور کسب درآمد های حاصله از فعالیت پرنده کاوی محافظت می شوند.

۳ جغرافیای زیستی استان سیستان و بلوچستان

۱-۳ / استعدادهای بالقوه پرنده کاوی در منطقه

هر ناحیه یا محیط جغرافیایی همان طور که از آثار انسانی برخوردار است از اثرات محیط طبیعی نیز بهره‌مند می‌گردد. پیدایش و تنوع در حیات انسانی، گیاهی، جانوری نتیجه مستقیم عوامل طبیعی مانند آب و هوا، پستی و بلندی، نوع خاک، آبهای روان، سواحل و نظایر آن می‌باشد که در تحقیق و بررسیهای جغرافیایی همه این عوامل یکجا و توأم در ایجاد و توسعه پدیده‌های حیات در روی زمین اثر می‌گذارند و یک نظم مشخصی را از جهت انسانی و اقتصادی منطبق با عوامل طبیعی به وجود می‌آورند. همواره دو قطب انسان و طبیعت باعث تغییرات و دگرگونی‌های دائمی محیطهای طبیعی و چهره‌های فرهنگی می‌گردند، فرسایش آبهای روان، عمل باد، ریزشهای جوی، فرسایش یخچالی و آلودگی محیط زیست به تدریج چهره زمین را تغییر داده و سیمای تازه‌ای به آن می‌بخشد. از طرف دیگر بعضی عوامل مخرب چون زلزله، آتشفشان، گردبادها به شدت در نواحی جغرافیایی عمل کرده و تغییراتی را در آن به وجود می‌آورد. انسان نیز با فعالیتهای مستمر خود مانند ایجاد و توسعه شهرها، احداث شبکه‌های ارتباطی، بریدن درختان و پاکتراشی جنگلها، استفاده بی‌رویه از سواحل دریاها و چشم اندازهای طبیعی و صدها موارد دیگر در تغییرات و ناپایداری محیطهای جغرافیایی نقش بارزی را ایفا می‌نماید که این تغییرات را می‌توان در همه نقاط سطح زمین مشاهده نمود. استان پهنای سیستان و بلوچستان در جنوب شرقی ایران نماد کامل این دگرگونی هاست. شهرستان چابهار در پایین ترین نقطه استان نیز تنها شهرستان دریایی منطقه است. از نظر موقعیت جغرافیایی و وسعت شهرستان چابهار، با مساحتی حدود ۱۷۱۵۵ کیلومتر مربع در منتهی الیه جنوب شرقی ایران در کنار آبهای گرم دریای عمان و اقیانوس هند قرار گرفته است. این شهرستان از جانب شمال به شهرستانهای ایرانشهر و نیکشهر و از جنوب به دریای عمان و از شرق به پاکستان و از غرب به استانهای کرمان و هرمزگان محدود می‌باشد. بندر چابهار مرکز شهرستان، با وسعتی بالغ بر ۱۱ کیلومترمربع در ارتفاع ۷ متر از سطح دریا قرار گرفته است و در ۶۰ درجه و ۳۷ دقیقه طول شرقی و ۲۵ درجه و ۱۷ دقیقه عرض شمالی قرار دارد. فاصله هوایی شهرستان چابهار تا تهران ۱۴۵۶ کیلومتر و فاصله زمینی از طریق جاده ایرانشهر به کرمان ۱۹۶۱ کیلومتر است. فاصله بندر چابهار تا مرکز استان نیز ۷۳۸ کیلومتر می‌باشد. این شهرستان دارای حدوداً ۳۰۰ کیلومتر مرز آبی در دریای عمان می‌باشد. شرایط آب و هوایی همجاری منطقه آزاد چابهار با دریا، نزدیکی به مدار راس السرطان و قرار گرفتن در مسیر بادهای موسمی شبه قاره هند و جبهه‌های استوایی موجب گردیده است که دارای آب هوایی گرمسیری معتدل با رطوبت نسبی باشد. این منطقه گرمترین نقطه کشور در زمستان و خنک‌ترین بندر جنوبی ایران در تابستان می‌باشد. این خصوصیات اقلیمی خاص سبب گردیده است که از نظر زیست محیطی و استقرار گونه‌های جانوری، شهرستان چابهار از نقاط استثنایی کشور ایران به شمار رود. فون پرندگان این منطقه نیز متأثر از همین موضوع است و به همین دلیل و همچنین نزدیکی و همجاری به اقیانوس هند سبب گردیده تا گونه‌های خاص پرندگان این ناحیه در دیگر نقاط ایران دیده نشود. مطالعه اولیه شناسایی فون پرندگان دریایی استان سیستان و بلوچستان در جهت شناخت ظرفیت های زیستی و گردشگری در شهرستان چابهار، در ۴ فصل انجام پذیرفت و کلیه خطوط ساحلی شهرستان از خلیج گواتر در منتهی الیه جنوب شرقی ایران تا خور میدانی هم مرز با استان هرمزگان پیمایش و ضمن ثبت نقاط کلیدی و زیستگاهی پرندگان در این مسیر گونه‌های مشاهده شده شناسایی، و از آنها عکس و تصویر تهیه شد.

شهرستان چابهار یکی از شهرستانهای جنوبی استان سیستان و بلوچستان است که از شمال به شهرستانهای ایرانشهر و نیک شهر، از خاور به مرز پاکستان، از جنوب به دریای عمان و از باختر به شهرستانهای جاسک و کهنوج محدود است. شهرستان چابهار به مرکزیت بندر چابهار از سه بخش مرکزی، دشتیاری و کنارک، ۹ دهستان و ۵۵۷ آبادی دارای سکنه تشکیل شده است. این شهرستان دارای ۳ شهر به نامهای چابهار، کنارک و نگور است. دریای عمان از شمال به کشورهای ایران و پاکستان، از شرق به شبه جزیره دکن، از غرب به شبه جزیره عربستان منتهی می‌شود و فقط از سمت جنوب به اقیانوس هند متصل می‌شود. کرانه‌های جنوبی ایران از تنگه هرمز تا بندر گواتر را شامل می‌شود که این مسافت ۱/۳ سواحل ایران را تشکیل می‌دهد. مدار راس

السرطان نیز از شمال دریای عمان می گذرد. طول دریای عمان از تنگه هرمز تا شبه جزیره دکن حدود ۶۱۰ کیلومتر است. همچنین عرض این دریا از خلیج فارس کمتر است و مساحتش در حدود ۹۰۳ کیلومتر مربع می باشد. ژرفای این دریا در پیرامون خلیج چابهار ۳۳۹۸ متر می باشد که هر چه به سمت غرب می رویم، عمق کاهش می یابد و در نزدیکی تنگه هرمز به ۷۳ متر می رسد. سواحل ایران در دریای عمان دارای بریدگیهای بسیار است که خلیج های محلی کوچکی را تشکیل می دهد، ولی این خلیج ها به علت ژرفای کم و ماسه ای بودن سواحل، قابل استفاده کشتیهای بزرگ نیست و به زیستگاه های خوب جانوری خصوصا پرندگان دریازی تبدیل گردیده است. دو خلیج گواتر و چابهار و بیش از ۳۰ خور در کرانه ساحلی زیستگاه های عمده پرندگان دریایی را در این استان تشکیل می دهند. خورها بعنوان یکی از مناطق مهم زیست پرندگان و بعلاوه تولید بالای مواد آلی در آنها و جاییکه انواع موجودات آبی بطور متراکم در آن به سر می برند از دیرباز مورد توجه بشر قرار داشتند. این اکوسیستم های منحصر به فرد در منطقه چابهار استان سیستان و بلوچستان، در چهار گروه، خورهای خلیجی، خورهای جزر و مدی، خورهای رودخانه ای و مصبها قرار می گیرند. خورهای خلیجی خورهایی هستند که در اثر پیشرفتگی آب دریا در داخل خشکی بوجود آمده اند و به طور فصلی آب زهکشی حاصل از بارندگی در منطقه به داخل آن سرازیر می شود. در محدوده چابهار، خورهای طیس، پارک مچ، فجر، پزم، تنگ، رمین، میامی، گالک و پسابندر از این دسته اند.

خورهای جزر و مدی به طور دائم با دریا در ارتباط بوده و تنها بر اثر نوسانات روزانه جزر و مدی و یا سالانه سطح دریا این ارتباط برقرار می گردد. خورهای نمکی، گوردیم، لیپار، دربند، توج خور، گردین در، گز خور، زال خور، بشتک، کاشکور، چونچ، بارگین، چوکین، کرکش، بریس، چان خور باتیلانتاک جزء این دسته خورها هستند.

خورهای رودخانه ای علاوه بر آب زهکشی حاصل از بارندگی در مناطق تحت تاثیر مستقیم و یا غیر مستقیم رودخانه ها قرار گیرند که خورهای مهم گواتر و باهوکلان از این دسته اند. مصب رودخانه ها نیز که به طور دائم یا فصلی آب شیرین رودخانه ها با آب شور دریا مخلوط می شود که مصب رودخانه های پزم، کهیر و کلانی از این دسته اند. البته تعدادی از این خورها کوچک بوده و بعلاوه شرایط کليماتولوژی حاکم در منطقه در بسیاری از فصول سال آب آنها کاهش چشمگیری یافته و بعضا مانند رودخانه کهیر در فصل تابستان و پاییز به کلی خشک است.

۳-۲ فون پرندگان منطقه مطالعاتی

رده پرندگان (Class Aves) در ایران یکی از جذاب ترین و زیباترین فرماسیون های جانوری است که همه ساله مشتاقان و علاقمندان زیادی را جهت مطالعه یا تماشای تفرجی شیفته خود می سازد. در واقع تماشای اشکال متفاوت و گوناگونی های زیستی این مخلوقات بی همتاست که باعث جلب توجه گروه بزرگی از علاقمندان به دنیا پرندگان یعنی پرندگان گاوین گردیده است. طبق اطلاعات موجود، پرندگان ایران با ۵۱۸ گونه شناخته شده در ۷۵ تیره و ۲۱ راسته طبقه بندی می شوند که می توان آنها را به صورت زیر تقسیم بندی کرد

Regular breeder: تعداد ۳۳۷ گونه از پرندگان در ایران زادآوری می کنند.

Wintering Migratory Birds: حدود ۹۲ گونه از پرندگان ایران مهاجر زمستانه اند و فقط زمستان را در

ایران به سر می برند.

Passing Migratory: تعداد ۲۱ گونه مهاجر عبوری اند و فقط در بهار یا پاییز دیده می شوند.

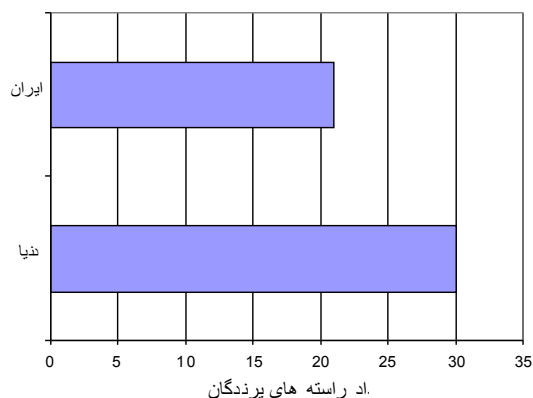
Accidental Visitor: ۴۲ گونه به صورت اتفاقی مشاهده می شوند.

Non Breeding Birds: ۶ گونه خارج از فصل زاد و ولد به ایران می آیند.

Unknown Birds: ۱۶ گونه وضع نامشخص دارند.

Introduced Birds: ۴ گونه نیز به فون پرندگان ایران معرفی شده‌اند.

بر اساس آخرین رده بندی پرندگان، از ۳۰ راسته پرنده فعلی در دنیا، ۲۱ راسته در ایران دیده می شوند که در حدود ۷۰ درصد راسته های فعلی دنیا را شامل می شود (شکل ۱). همچنین تعداد تیره های پرندگان دنیا در حال حاضر ۱۸۴ تیره است که در حدود ۴۰ درصد از این تعداد در زیستگاههای مختلف ایران قابل مشاهده است.

شکل ۱ - مقایسه تعداد راسته های پرندگان در ایران و دنیا

نتایج حاصل از مطالعات، شناسایی و بررسی پرندگان آبی و کنار آبی مناطق ساحلی استان سیستان و بلوچستان بیانگر این است که در مجموع ۱۱۵ گونه متعلق به ۲۴ تیره و ۹ راسته در این محدوده مطالعاتی زیست می کنند. تمامی گونه های شناسایی شده از لحاظ نوع وابستگی اکولوژیک به محیط های آبی و دریایی و بر حسب نیاز به این اکوسیستم ها، دریازی، آبی یا کنار آبی نامیده می شوند. تیره *Laridae* با ۲۴ گونه بیشترین تنوع را در این سواحل به خود اختصاص می دهد.

۴ بحث و نتیجه گیری

مطابق آمار سازمان جهانی گردشگری در سال ۲۰۰۷، با اینکه کشور ایران در مجموعه ده کشور نخست جهان از لحاظ جاذبه های گردشگری و جزء پنج کشور نخست جهان از لحاظ جاذبه های طبیعی می باشد تنها به میزان ۰/۰۹ درصد از تعداد و ۰/۰۶ درصد از درآمدهای گردشگری دنیا را به خود اختصاص داده است. هم اکنون ۹ درصد از سطح کل کشور در قالب مناطق حفاظت شده، پارک های ملی، اثر طبیعی ملی و پناهگاه های حیات وحش قرار دارند و عرصه قابل توجهی از کشور نیز تحت پوشش پارک های جنگلی و مدیریت منابع طبیعی می باشند که با توجه به انگیزه های مهم مسافرت های اکوتوریستی یعنی جاذبه های طبیعی، مناطق وحشی بکر، مشاهده حیات وحش و گردش در طبیعت، اینگونه مناطق می توانند در صورت استفاده خلاقانه و توأم با مدیریت و برنامه ریزی اثر بخش، نقش مهمی در جذب اکوتوریست از سراسر نقاط دنیا داشته باشند و منافع حاصل از آن می تواند تحول شگرفی در وضعیت زندگی جوامع محلی مرتبط با این مناطق که عموماً جوامع روستایی و کم بهره از برنامه های توسعه ای اند، داشته باشد. سواحل دریایی استان سیستان و بلوچستان به علت تنوع فوق العاده سیمای طبیعی و فون جانوری خصوصاً پرندگان بی نظیر میتواند به خوبی پاسخگوی تمامی نیازهای علاقمندان به تماشای پرندگان در نواحی گرمسیری و دریایی باشد. اما در حال حاضر عدم استفاده خلاقانه از توانهای اینگونه مناطق و یا استفاده های سنتی از آنها باعث شده است که عرصه های طبیعی تحت فشار و تعرض شدید جوامع

انسانی پیرامونی، بدلیل نیازهای انباشته شده قرار گیرند و این روند به گونه ایست که اینگونه مناطق بتدریج ویژگیهای منحصر بفرد خود را از دست می دهند و در طبقه بندی مدیریتی سیر نزولی را طی می کنند.

برنامه ریزی در جهت توسعه و گسترش اکوتوریسم با توجه به ویژگی های عمده آن یعنی ملزم بودن به حفاظت محیط زیست و احترام به ویژگی های فرهنگی و همچنین انگیزه های مهم اکوتوریست ها در زمینه جلوه های طبیعی و حیات وحش و همچنین خصوصیات اکوتوریست ها که عموماً افرادی با فرهنگ و تحصیل کرده، دانشگاهی و با درآمد بالا می باشند و در عین حال عدم نیاز به سرمایه گذاریهای کلان و بزرگ (خصوصاً در کشورهای در حال توسعه که اکثراً با مشکل کمبود سرمایه مواجه هستند ولی در عوض توانهای طبیعی جذاب و قابل توجهی دارند)، فرصتی مغتنم می باشد و جا دارد که با توانهای طبیعی موجود به شکل سرمایه های ارزشمند برخورد شود و چگونگی استفاده مولد از آن در نظام برنامه ریزی آموخته شود. در میان گزینه های مختلف نظام جهانی گردشگری، اکوتوریسم با اهداف ماهوی آن یعنی حفاظت از محیط زیست، التزام به توسعه جوامع محلی و احترام به ویژگی های فرهنگی جوامع میزبان از جمله گزینه های برنامه ریزی می باشد که دارای بیشترین سازگاری با مفهوم توسعه پایدار است و حتی می توان گفت که بیشترین سازگاری را با نظامهای سیاسی دارا می باشد. اگر برخی از گرایشات گردشگری جهانی دارای زیانهایی در زمینه تخریب محیط زیست و تعارضات فرهنگی در جوامع میزبان می باشند، اکوتوریسم بعلاوه تعهد ذاتی آن به حفاظت از عرصه های طبیعی و تقویت فرهنگها مناسبترین گزینه گردشگری برای برنامه ریزان توسعه بویژه در کشورهای در حال توسعه است که دارای منابع قابل توجه فرهنگی و طبیعی برای جذب گردشگر از سراسر نقاط دنیا می باشند. اگر مشکلات فرهنگی، طبق عقیده بسیاری از محققین داخلی، بزرگترین عامل بازدارنده صنعت گردشگری در جوامع امروزین مسلمان است، این نوع گردشگری بعلاوه ویژگی ذاتی آن یعنی احترام به فرهنگ و سنن اقوام مختلف، می تواند بیشترین تناسب را با خصوصیات فرهنگی جوامع میزبان داشته باشد و بالطبع کمترین تعارض را ایجاد نماید. در واقع معرفی شایسته اکوتوریسم از طرف محققین و آشنایی کاملتر تصمیم گیران و برنامه ریزان کشوری با آن می تواند فرصتهای توسعه ای متنوعی با توجه به توانهای بالقوه طبیعی و فرهنگی استان های مستعدی همچون سیستان و بلوچستان، نصیب جامعه نماید.

چنانچه اکوتوریسم در برنامه های دولت بویژه در کشورهای جهان سوم اولویت بالایی را پیدا کند، در این صورت لازم است کلیه تلاشها برای مشارکت مؤثر مردم محلی در فعالیتهای گردشگری به کار گرفته شود. معمولاً مردم روستایی که در نزدیکی مناطق طبیعی زندگی می کنند دارای درآمد کمی بوده و گزینه های اقتصادی پایداری ندارند. اکوتوریسم خصوصاً پرنده کاوی می تواند برای این دسته از مردم گزینه اقتصادی با ارزشی به شمار آید. امتیاز دیگری که گردشگری طبیعت برای آنها دارد این است که می تواند آنها را به عوامل اجرایی مؤثری در حفاظت از منابع طبیعی تبدیل نماید و چون رفاهشان وابسته به حفظ کیفیت طبیعی محیط زیست است از هیچ گونه تلاشی در حفاظت از آن دریغ نخواهند کرد. مردم محلی از دانش تجربی و عملی زیادی در مورد محیط طبیعی منطقه خود برخوردارند که از اجداد خود به ارث برده اند و با مقداری آموزش می توانند به راهنمایان بسیار خوبی در مورد طبیعت پیرامون خود تبدیل شوند. ضمناً می توانند مستقیماً در فعالیتهای اقتصادی وابسته به توریسم نظیر اداره هتلها و رستورانها و سایر خدمات توریستی نیز مشارکت داشته باشند. در بسیاری از موارد سازمانهای جوامع محلی می توانند از طریق آموزشهای مناسب در زمینه اداره و مدیریت، همانند صاحبان امتیاز خدمات توریستی عمل کنند.

در خاتمه با جمع بندی مطالب و نیز با توجه به نقش اکوتوریسم، خصوصاً مبحث نوپا و قابل تأمل پرنده کاوی به عنوان یکی از شاخه های صنعت گردشگری طبیعی و یکی از منابع تحصیل ارز خارجی و نتیجتاً کمک به تراز پرداختهای کشور و ایجاد اشتغال (مستقیم، غیرمستقیم، و یا مبتنی بر انگیزه) و همچنین ایجاد ارتباط سالم فرهنگی بین قومیت های مختلف، پیشنهادات زیر در جهت سرمایه گذاری و آموزش و ترویج در این بخش قابل ارائه است.

- اطلاعات و آمار مربوط به پرندۀ کاوها و علاقۀ مندان به این فعالیت و نیز داده‌ها و مزایای اقتصادی آن می‌تواند باعث افزایش آگاهی عمومی از مزایای این نوع گردشگری محیطی گردد. این واقعیت که کشور کوچک کاستاریکا فقط در یک سال ۴۱۰ میلیون دلار از طریق پرندۀ کاوها در آمد داشته است کافی است تا در ایران نیز با توجه به زمینۀ های بالقوه همچون سواحل پهناور سیستان و بلوچستان به طور اصولی به این زمینۀ از قابلیت های محیطی در جذب پرندۀ کاوها پرداخته شود.
- یکی از راههای اساسی در جذب پرندۀ کاوها برگزاری همایش ها و گردهم آیی‌ها با حضور علاقمندان به این فعالیت و آگاه سازی علاقۀ مندان به قابلیت های بالای منطقۀ برای فعالیت های پرندۀ کاوی است. به عنوان نمونۀ در کشور آمریکا سالانۀ ۲۴۰ فستیوال در ارتباط با پرندۀ کاوی برگزار می شود که این وضعیت در کشور های جهان سوم به ندرت قابل مشاهده است.
- با افزایش آگاهی جوامع محلی نسبت به اهمیت بالای تنوع زیستی پرندگان به عنوان یک منبع کسب در آمد و از طریق اختصاص دادن بخشی از این درآمد ها به جوامع محلی، می‌توان آنها را به نیروهای اجرایی حفاظت از محیط زیست بدل ساخت.
- ضمن مطالعات دقیق و اصولی در زمینۀ قابلیت های نواحی و زیستگاههای مختلف ایران در زمینۀ تنوع زیستی پرندگان و ارائه آمار و اطلاعات دقیق به سازمانها بین المللی فعال در زمینۀ پرندۀ کاوی، با تبلیغات همۀ جانبۀ جذب این گروه از اکوتوریست ها را به ایران افزایش داد.
- با کمک به افزایش فعالیت NGO ها در این زمینۀ و تخصیص بخشی از در آمد حاصله به تشکلهای مردمی فعال در آگاه سازی جوامع محلی، اهمیت و ارزشهای تنوع زیستی پرندگان را کاربردی نمود.
- با سرمایه گذاری در این بخش به شناساندن فرهنگ و تمدن ایرانی - اسلامی به جهانیان اقدام نمود.
- با ایجاد زمینۀ های مناسب برای جذب گردشگران طبیعی و جمعیت قابل توجۀ پرندۀ کاوان در دنیا، ضمن آشنایی شان با مظاهر فرهنگ اسلامی به انتقال نکات مثبت و سازندۀ سایر فرهنگها به مردم کشور کمک نمود.
- با شناسایی نقاط دیدنی و طبیعی سراسر کشور و ترغیب مردم برای بازدید از آن دیدنیها به منظور گذران اوقات فراغت و آشنایی و دوستی با یکدیگر، باعث تحکیم وحدت اقوام مختلف ایرانی و غیر ایرانی گردید.

۵ مراجع

- اسکات، د. مروج همدانی، ح. ادهمی میرحسینی، ع (۱۳۵۴). "پرندگان ایران" انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست، ۴۰۳ صفحه
- بهروزی راد، ب. (۱۳۷۵)؛ "جامعه پرندگان تالابهای جنگلهای مانگرویی ایران" فصلنامه محیط زیست، جلد هشتم، شماره ۱، ص. ۸۰-۷۰.
- بهروزی راد، ب. (۱۳۷۵)؛ "فهرست پرندگان مناطق تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط زیست".
- پناهنده، م. جمالزاد فلاح، ف. ۱۳۸۰. اکوتوریسم و نقش آن در حفاظت محیط زیست و توسعه پایدار "ماهنامه دنیای اقتصاد، شماره ۲۱۱. صفحه ۱۱.
- پورلک، ل. ۱۳۷۹. "نقش اکوتوریسم در حفاظت از تنوع زیستی" مجموعه مقالات دیرین شناسی و تنوع زیستی. انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست. ۳۵۰ ص.
- رهنمایی، م. ۱۳۷۱. "توانهای محیطی ایران" مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران ۲۱۱ ص.
- رضوانی، ع. ۱۳۷۹. جغرافیا و صنعت توریسم. انتشارات دانشگاه پیام نور. ۲۲۵ ص.
- فیروز، ا. (۱۳۷۸)؛ "حیات وحش ایران، مهره داران" مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۸.
- مجنونیان، ه. ۱۳۷۷. "راهنمای آماده سازی پارکهای ملی و مناطق حفاظت شده برای توریسم. انتشارات سازمان حفاظت محیط زیست. ۱۰۵ ص.
- Balian L.V. et al. (2002). Changes in the Waterbirds community of The Lake Sevan – Lake Gilliarea. J. Biological Conservation . 106: 157- 163
- Colwell M. A. and Dodd.(1995). Waterbirds communities and habitat relationships in coastalpastures of northern California. Conservation Biology 21: 75-84.
- Cordell, H.K. & Herbert, N.G. (2002) The popularity of birding is still growing. Birding 34: 54–59.
- Ceballos-Lascuráin, H. (1996) Tourism, Ecotourism and Protected Areas. Gland, Switzerland: IUCN Publication ServicesUnit.
- Elemberg j.; P.Nnmimi, H.Poeyssae and K.Sjoeberg. (1994). Relationships between species number , lake size and resource diversity in assemblages of breeding waterfowl , j . Biogeogr ., 21: 75-84.
- Fennell,D.A.1999. Ecotourism an Introduction. Rautledge. London.
- Fillon, L. 1992. The Ecotourism of Global Ecotourism.paper presented at the Fourth world Cangress an National Park and Procted Arease, Venezuela.
- Goodwin, H. 1995. Tourism and the Environment. Biologist 42(3):129-133.
- Wallarce, G.N & Pierce, S.M.1996. An Evaluation of Ecotourism in Amazon, Brazil. Annals of Tourism Research 23(4):843-870
- Wall, G. 1997. ISEcotourism Susainable? Environment management. Vol.21. No. 4. pps. 483-491
- Higgings, E. 1996. The global Structure of the Nature tourism industry: Ecotourism, Tour operators, and global businesses. Journal if Travel research. Vol 35. Issue 2.
- Weaver, D.B. (1998) Ecotourism in the Less Developed World.Wallington, UK: Oxon International.

